Irans revolution 1977-79 – interaktion og transformation

Artiklen diskuterer, med udgangspunkt i bl.a. Theda Skocpols teorier om revolutioner, karakteren af den iranske revolution i 1977-79. Aspekter af Skocpols teorier problematiseres ud fra en diskussion af det særlige ved den iranske revolution. Det er artiklens synspunkt, at revolutionen må opfattes som en kompleks og dynamisk proces, som rummede en stor grad af egendynamik og uforudsigelighed, netop derved muliggjorde radikale brud og nykonstruktioner og fik uforudsete følger.

Af Peter Seeberg

> Since the people love the clergy, have faith in the clergy, want to be guided by the clergy, it is right that the supreme religious authority should oversee the work of the prime minister or of the president of the republic, to make sure that they don't make mistakes or go against the Koran
> (Ayatollah Khomeini, i interview med Ariana Fallaci, bragt i New York Times, 7. oktober 1979)

> Revolutions are not made, they come
> (Skocpol 1994: 267)

Som det omtales i Bertel Nygaards indledningsartikel til dette nummer af Kontur karakteriserer den amerikanske sociolog Theda Skocpol i sit klassiske værk fra 1979 "State and Social Revolutions" revolutioner som medium for transformationer fra en samfundsmæssig orden til en anden, som "basic transformations of a society's state and class structures" (Skocpol 1979: 4). I værket forholder hun sig kritisk til teorier om revolutioner, der forudsætter bevidst handling foretaget af revolutionære, massebaserede sociale bevægelser, ligesom hun påpeger svagheden ved teorier om revolutioner som social protest mod (for) hastige moderniseringsprocesser.

Skocpol påpeger, at nødvendige forudsætninger for, at revolutionsprocesser kan lykkes for det første er, at de ubemidlede masser har uafhængige organiseringer og ressourcer til rådighed for at gennemføre eller bidrage til en social omvæltning. For det andet, at den undertrykkende stat, som der gøres oprør imod, først må svækkes, før oprøret kan lykkes – eller blot opstå. Hun bygger disse betragtninger på analyser af den franske, den russiske og den kinesiske revolution. I sit værk fra 1994, "Social Revolutions in the Modern World", hvori hun bl.a. analyserer den iranske revolution i 1977-79 argumenterer hun for, at revolutioner ikke skal opfattes som rationelt begrundede, bevidst planlagte fænomener. Men samtidig gør hun opmærksom på, at revolutionen i Iran faktisk kan forklares inden for rammerne af den teori om revolutioner, som hun opstillede i sit tidligere værk (Skocpol 1994: 243).

Den iranske virkelighed havde i anden halvdel af 1970'erne udviklet sig til en situation, der på mange måder var utålelig for brede dele af den iranske befolkning. Derfor gjorde befolkningen oprør mod shahens styre. Revolutionsprocessen kan betragtes i tre faser, hvor den første er selve opgøret med det autokratiske regime. I den næste fase gennemspilles en magtkamp, der falder ud til fordel for den religiøse del af oprøret – *ulama*, de religiøse bevægelser og tilhørende sociale strukturer osv. Magtkampen glider over i en tredje fase, som man kan benævne den indre magtkamp – inden for den religiøse bevægelse. Den senere islamiske republiks ubestridte leder, Ayatollah Khomeini, udnyttede en enestående historisk mulighed til at samle al magt i hænderne på den del af den religiøse ledelse, der stod bag hans egen person – og stod bag hans politisk-ideologiske forestillinger, begreber og utopier.

Denne artikel indeholder på den baggrund en antagelse, der samtidig rummer et forsøg på at tilføje nye elementer til diskussionen om den iranske revolutionsproces' karakter og de eksisterende teorier herom. Det antages i artiklen, at den teokratiske ledelse omkring Khomeini ikke på forhånd havde besluttet sig for at søge at etablere en islamisk stat, som efterfølgende blev gennemført. Snarere var udviklingen et resultat af en magtkamp efter opgøret med shahen, som viste sig at rumme en mulighed for at islamisterne kunne gribe magten og etablere en islamisk republik. I forlængelse heraf peges der på, at revolutionens mål forandres under revolutionsprocessen. Forestillingen om hvad der kan blive resultatet af den sociale transformationsproces udvikles og ændrer karakter under forløbet. Der er således tale om en kompleks og dynamisk proces, som rummer en stor grad af egendynamik og uforudsigelighed – og netop derved muliggøres radikale brud, nykonstruktioner mv. Det er på dette felt, at artiklen forsøger at føje en ny dimension til Skocpols analyse. Det gøres således gældende, at revolutionen fik følger, som ikke var forudset: at målet for revolutionen så at sige blev udviklet i løbet af processen.

Forskningen om den iranske revolution

Allerede kort tid efter revolutionen blev der udgivet en række analyser af denne, f.eks. Fred Hallidays analyse fra året efter revolutionens afslutning (Halliday 1980). Det var formentlig det spektakulære forløb og en meget omfattende mediedækning, og måske også det vilkår, at

processen strakte sig over forholdsvis lang tid, der resulterede i, at revolutionen også i den akademiske forskning blev viet megen opmærksomhed. Den komplekse udvikling gav anledning til en forskelligartet og vidtspændende mængde af publikationer: analyser af shahstyrets voksende økonomiske vanskeligheder, makrosociologiske undersøgelser af de involverede befolkningsgrupper, religionsstudier vedrørende islam og Khomeinis religiøse lederskab, politologiske analyser af mulige ændrede magtforhold i Golf-regionen osv.

Et interessant element i diskussion er Michel Foucaults kommentarer til revolutionen, som siden i sig selv er blevet gjort til genstand for diskussion (Halliday 1980; Miller 1990; Rezaei 2003). Foucault hævdede, på baggrund af egne iagttagelser i Iran under revolutionen, og med henvisning til Marx' kritiske kommentarer til religionsfænomenet, at den iranske revolution var et udtryk for "the spirit of a world without spirit" (Defert and Ewald 1999).[1] Det var Foucaults opfattelse, at det, der fik de iranske masser på gaderne, var en politisk motivation, der med baggrund i shiaislam og fællesskabet i religionen bekæmpede shahens korrupte styre. Det var således en form for moralsk opgør med den iranske stats misregimente – og det var Foucaults påstand, at den muslimske verden måske rummede et politisk interessant og vigtigt oprørspotentiale, som delvist var forsvundet i indifference og politisk apati i den vestlige verden.

Ilustration af Peter Sæberg

Uanset at Foucault siden ændrede opfattelse af revolutionen efter det teokratiske regimes nedkæmpelse af revolutionens ikke-religiøse støtter og de øvrige politiske modstandere indenfor den shiamuslimske bevægelse, modtog han megen kritik for sine positive kommentarer til oprøret i Iran. Kritikken gik på, at han forholdt sig alt for uproblematiserende til de konservative og undertrykkende elementer i den religiøse del af opgøret med shahstyret (Rezaei 2003: 41). Som diskuteret af bl.a. Fuyuki Kurasawa lå der formentlig også, gemt bag den tilsyneladende naive romantisering af den iranske revolution, en idé om at ville anvende begivenhederne i Iran til at kontrastere en problematisk tingenes tilstand i Vesten (Kurasawa 1999).

Ud over den lidt specielle kontrovers vedrørende Foucault har en omfattende diskussion om karakteren af den iranske revolution kendetegnet forskningen vedrørende Iran efter 1979. Denne har især fokuseret på de politisk-religiøse dimensioner: etableringen af Khomeinis regime, herunder det politiske system og konceptet om *velayat-e faqih* (den religiøse jurists formynderskab).[2] Desuden er der det seneste årti udarbejdet en lang række analyser af den politiske og sociale udvikling i præstestyrets snart 30-årige historie. Disse arbejder koncentrerer sig især om følgende temaer. For det første om magtkampen mellem fraktionerne inden for det religiøse lederskab. For det andet om særlige vilkår for bestemte befolkningsgrupper: kvinder, etniske mindretal osv. For det tredje om udviklingen af det paradoksale ved regimet, kendetegnet ved på den ene side et ekstremt centraliseret og repressivt system, der på den anden side legitimeres ved en forholdsvis omfattende folkelig deltagelse i form af parlamentsvalg, lokalvalg, medier og offentlig diskussion – nogle gange omtalt som *electoral authoritarianism* (Schedler 2002: 46ff).

Forudsætningerne og revolutionsforløbet 1977-1979

Shahstyret gennemførte i 1960'erne og 1970'erne en række reformer med det officielle formål at modernisere Irans økonomiske og sociale forhold. For en umiddelbar betragtning blev mange af målene nået. De traditionelle indikatorer i form af BNP-vækstrater viste positiv udvikling og en lang række industrielle projekter, udviklingsforsøg med det iranske landbrug og moderniseringer af den mangelfulde infrastruktur syntes også at bekræfte indtrykket af et regime, der havde succes med sit forehavende, at omskabe Iran til en moderne stat i et tilbagestående Mellemøsten. Shahens vision var at skabe et iransk *wirtschaftswunder* i Mellemøsten – med Vest-Tyskland i 1960'erne som forbillede.

I 1963 iværksattes *Den Hvide Revolution*, der rummede en række forskellige initiativer med henblik på modernisering. I første omgang blev seks reformområder vedtaget til gennemførelse, senere blev listen af reformområder, lanceret over den følgende 15-årige periode, udvidet til op mod tyve forskellige elementer. *Den*

[1] Udsagnet af Foucault er her citeret fra Rezaei, A. (2003). "Last efforts of Iran's Reformists." Middle East Report, Special Report(226): 40-46.

[2] For en overskuelig opstilling af Irans politiske system, se appendiks i Pedersen, C. (2003). Reform eller retræte. Status over reformbevægelsen i Iran. Et nyt Mellemøsten? L. E. Andersen and P. Seeberg. Odense, Syddansk Universitetsforlag. For en mere omfattende gennemgang af det politiske systems opbygning og funktionsmåde, se Schirazi, A. (1998). The Constitution of Iran. Politics and the State in the Islamic Republic. London, I.B. Tauris.

Hvide Revolution var blevet indledt med forsøget i 1962 på modernisering af et ineffektivt og konservativt landbrugssystem med feudale træk. Reformernes økonomiske nødvendighed forekom ikke indlysende. Det var snarere et politisk begrundet initiativ, som tog sigte på at lancere shahen som en initiativrig og dynamisk leder, og den mere end tvivlsomme succes for programmerne og modstanden mod disse bidrog til shahens fald i slutningen af det følgende årti.

De første seks reformområder bestod af en landbrugsreform, nationalisering af Irans skovområder og marginaljorder, overskudsdeling for industriarbejdere, salg af statsejede fabrikker, stemmeret for kvinder og etablering af alfabetiseringskorps (Ansari 2003: 157). Landbrugsreformerne bestod i, at staten opkøbte jord fra godsejerne og solgte denne i mindre lodder til bønderne for en pris, der lå under den pris, der var betalt for jorden. Samtidig var det en del af ordningen, at bønderne fik mulighed for at finansiere købet ved lån, som forrentedes over femogtyve år. Umiddelbart forekom dette at være en for bønderne favorabel og progressiv ordning, men i praksis fungerede det ikke. Jordejerne fik stor indflydelse på, hvilke jorder der blev fordelt og ordningen indebar i praksis, at de selv i stor udstrækning beholdt de mest frugtbare arealer. Derfor blev det blot en mindre del af bønderne, der faktisk blev selvejere – i første omgang måske i omegnen af ti procent af bondebefolkningen. Endvidere har det siden vist sig, at en stor del af de udbetalte lån ikke blev anvendt produktivt, ligesom det gav anledning til sociale problemer på landet, at en del af landarbejderne, der ikke havde mulighed for at låne midler, blev arbejdsløse.

Landbrugsreformerne gav anledning til, at en del marginaljord blev opdyrket og pløjning og udnyttelse af denne jord efter ret kort tid fik økologiske følger. Samlet anslås det, at landbrugsproduktionen voksede med 2-2,5 procent årligt, hvilket var langt fra de optimistiske ambitioner – og mindre end befolkningstilvæksten (Keddie 2003: 148).

De øvrige reformer blev kun delvist gennemført, men i stor udstrækning så det ikke desto mindre ud, som om den iranske moderniseringsproces virkelig havde luft under vingerne. Væksten i den samlede produktion i tiåret fra 1963-1973 lå på et højt niveau, men det var i meget høj grad som et resultat af stigende oliepriser og udnyttelse af Irans betydelige olieressourcer, at den økonomiske udvikling tegnede så lyst et billede – så lyst at udenlandske medier omtalte Iran som Mellemøstens Japan og talte om, at demokratisering ville følge i forlængelse af den økonomiske transition.

Som et kuriøst udtryk for shahens selvopfattelse og i den officielle retorik et udtryk for en ambition om at stabilisere Pahlavi-dynastiet lod shahen sig krone i november 1967. Fejringen af de postulerede 2.500 år for det persiske kejserrige i 1971 efterfulgte denne begivenhed og bidrog utvivlsomt til at skabe yderligere modvilje i befolkningen, der følte sig frastødt af det ødsle forbrug af landets ressourcer, som disse festligheder indebar.

Shahens groteske forbrug af ressourcer med henblik på at iscenesætte sig selv som arvtager til kongerne tilbage i det persiske riges storhedstid kan ses som et sindbillede på et mere konkret problem i den iranske samfundsmæssige virkelighed. Rentier-staten funderede sin udvikling på en relativ rigelighed af økonomiske midler fra olieudvinding, som skabte et fravær af produktivitet i den offentlige sektor. I økonomien generelt førte den lette adgang til økonomiske ressourcer til inflation, som blev et voksende problem for Irans økonomi – ikke mindst for de mange dårligt stillede iranere, som oplevede en betydelig udhuling af deres forbrugsmuligheder. Et andet resultat af de rigelige (olie-)midler var et vildtvoksende bureaukrati og en stor offentlig servicesektor, som brugte løs af olieindtægterne, der i 1950 udgjorde 45 mio. $, i 1970 1,1 mia $ og i 1976 20,5 mia. $. På trods af disse indtægter ramte den økonomiske recession, der fra begyndelsen af 1970'erne slog igennem internationalt, også Iran og gav anledning til økonomisk stagnation (Halliday 1996: 51). Dette blev specielt i 1976-77 meget udtalt.

Det bidrog til fraværet af regimets legitimitet, at den økonomiske vækst ikke i synderlig grad blev fordelt. En vækst i BNP pr indbygger fra 200 $ til 1.000 $ i perioden fra 1963 til slutningen af 1970'erne, der i det væsentlige kom de bedst stillede til gode, blev således en kilde til folkelig utilfredshed. Dette blev forstærket af, at den gennemførte økonomiske udviklingspolitik baseredes på udvikling af moderne, arbejdskraftbesparende teknologi, der havde importsubstitution som formål – næppe en hensigtsmæssig strategi i et land med overskud af arbejdskraft og mangel på købekraft. Shahens vidtløftige ambitioner om at Iran i økonomisk henseende skulle være en af verdens top-fem stater inden udgangen af det 20. århundrede, blev bygget op om nærmest fri adgang for multinationale koncerner til uden skattemæssige eller andre begrænsninger at gøre hvad de ville, samtidig med at den iranske overklasse også blev mødt med særdeles moderate krav til beskatning.

Udgifterne til den begrænsede sociale omfordeling, uddannelse og sundhedsvæsen blev således også finansieret af olieindtægterne. Den forhastede og ulige økonomiske udvikling blev en betydningsfuld baggrundsfaktor som forudsætning for revolutionen. Hertil kom omfattende korruption og nepotisme (Pollack 2004: 113). Højt op i det iranske politiske system blev der indgået returkommissionsaftaler med multinationale selskaber og våbenleverandører, sidstnævnte kompromitterede den iranske hær i betydelig grad uden at det dog fik nævneværdige konsekvenser (Afkhami 1985: 84f).

Fra midten af 1970'erne voksede en opposition frem i det iranske samfund, som skulle komme til at få stor

betydning for den iranske revolution. Det kom til en række udtryk for utilfredshed i befolkningen, som havde udgangspunkt i særdeles forskellige fora. Den tilladte politiske opposition formulerede sig i offentlige markeringer imod korruptionen og den socialt ulige udvikling. En gruppe sagførere og dommere indledte en kampagne mod et dårligt fungerende retssystem, der bl.a. i stor udstrækning benyttede sig af specialdomstole uden offentlig kontrol eller blot indseende. Sagførerne udstedte i oktober 1977 en protestskrivelse, et manifest, som 143 af dem underskrev, der bl.a. insisterede på overholdelse af menneskerettigheder. Nogle umiddelbart ret uskyldige poesi-arrangementer afholdt af et tysk-iransk kulturinstitut med tilknytning til det intellektuelle miljø på Teherans universitet begyndte at tiltrække store grupper af tilhørere og udviklede sig til demonstrationer mod regimet (Keddie 2003: 216).

I første omgang forsøgte shahstyret at imødegå reaktionerne ved at foretage visse mindre politiske indrømmelser. Massiv kritik fra internationale menneskerettigheds- og humanitære organisationer, bl.a. Amnesty International og Den internationale Røde Kors-komité (IRC) blev imødegået ved at militære domstole, der tog sig af politisk anklagede, blev udstyret med ny lovgivning, som i nogen grad afbødede en horribel retspraksis. Det blev tilladt IRC at inspicere tyve af de iranske fængsler (Hiro 1985 (1987): 67, 217; Keddie 2003) og formentlig blev den udbredte tortur reduceret – i sagens natur er omfanget af dette vanskeligt at dokumentere.

Den egentlige revolutionsproces, indledt med befolkningens opgør med shahstyret, tog sin begyndelse i 1977 og kom først og fremmest til at udtrykke shahens forsøg på at undertrykke den revolte, der syntes at være under udvikling og forsøge at retablere sin magt i landet. Processen forløb i hvad der er muligt at identificere som faser, dvs. perioder i hvilke oprøret havde markante højdepunkter eller særligt intensiv karakter, og strakte sig over to år – fra februar 1977 til februar 1979 (Hiro 1985 (1987): 66f).

De første faser af revolutionen rummede som centrale elementer, at intellektuelle begyndte at formulere kritik af regimet – delvist muliggjort af den paraply som etableredes af den internationale offentligheds interesse for menneskerettighedsforhold i Iran. Problemet for regimet forstærkedes bl.a. af, at shahens statsbesøg i Washington i november 1977 gav anledning til omfattende og voldsomme demonstrationer i USA, som blev vist i fjernsynet i Iran og vakte stor opsigt. Dette forstærkede kritikken af shahen internt i Iran – og bidrog til delegitimeringen af det forhadte regime. Formentlig blev der indgået en uofficiel aftale mellem Iran og USA, der som modydelse for billige og stabile olieleverancer stillede adgang til køb af avancerede våben, diplomatisk assistance og en vis nedtoning af menneskerettighedsspørgsmålet i forholdet mellem Iran og USA i udsigt.

Næsten alle fremstillinger af den iranske revolution peger på, at en provokerende artikel, der blev bragt i Teheran-avisen Ettela'at den 7. januar 1978, kan ses som en begivenhed, der fik stor betydning i henseende til at optrappe konflikterne og dermed for revolutionsforløbet i Iran. Det var (sandsynligvis) informationsminister Dariush Humayun, der stod bag den usignerede artikel, som i meget voldsom grad blev opfattet som en provokation af især den religiøse del af den iranske befolkning. I artiklen blev modsætningen mellem hvad artiklen fremstillede som det progressive indhold af Den Hvide Revolution og hvad der af artiklen blev fremstillet som "den sorte reaktion" markeret – betegnelsen "den sorte reaktion" spillede metaforisk på flere betydninger af konservatisme og yderliggående religiøsitet. Artiklen hed "Iran and the Red and Black Reactionaries" – med betegnelsen de røde reaktionære sigtedes mod Tudeh, Irans kommunistiske parti, som blev anklaget for at ville sælge landets ressourcer til udlandet, læs: det kommunistiske Sovjetunionen (Kamali 1998: 194).

Illustration af Peter Sæberg

Det afgørende provokerende element i artiklen var imidlertid, at den desuden bragte en karakteristik af en ikke-navngiven person, som blev omtalt særdeles nedsættende. Ingen kunne være i tvivl om at personen var Ayatollah Khomeini og det hed bl.a. om ham, at han ikke var ordentlig muslim, at han var britisk spion, som havde skrevet erotisk sufi-poesi og at han modtog udenlandske midler til at bekæmpe den iranske statsleder, shahen. Artiklen udløste protester og demonstrationer i Qom, hvor præsteseminariernes studerende krævede rensning af Khomeinis navn for anklagerne. Khomeini, der var i tvunget eksil i Irak, kaldte de studerende "helte, der står op mod hedenskabet" og pustede yderligere til ilden ved at opfordre til at fortsætte demonstrationerne. Bevæbnet politi slog ned på aktionerne og adskillige blev dræbt. De dræbte blev i de efterfølgende uger, hvor demonstrationerne greb om sig, gjort til oprørets martyrer.

Shahstyrets forsøg på at modvirke den folkelige mobilisering ved bl.a. i slutningen af januar 1978 at arrangere optog for at fejre 15-årsdagen for Den Hvide Revolution blev, snarere end at vise shahens folkelige opbakning, til utroværdige manifestationer, der skulle vise sig at være de sidste udtryk for shahtilhængernes styrke. Fyrre dage efter demonstrationerne i Qom blev der arrangeret fredelige demonstrationer, hvor Irans ayatollaher opfordrede de troende til at deltage i sørgehøjtideligheder og mindes martyrerne fra Qom. Bazarer, virksomheder og læreanstalter blev lukket og folk marcherede i gaderne og samledes i moskéerne i bøn (Kamali 1998: 195).

Nogle steder udartede demonstrationer til mere eksplicitte protestmarkeringer og for første gang hørtes militante udsagn som "Død over shahen". I Tabriz blev en ung demonstrant dræbt, hvilket yderligere ophidsede de forsamlede, der lod deres vrede gå ud over butikker, banker og biografer, hvor vestlige film blev vist. Protesten rummede således politiske budskaber, men de religiøse undertoner var dominerende – ikke mindst i kraft af den religiøse dominans i organisationsarbejdet bag optog, møder og forsamlinger i moskéer. Selvom det overvejende var fattige unge fra byernes opland, der førte an i aktionerne, havde protesten klare religiøse dimensioner – islam blev formidler af oprøret mod shahen og hans magtapparat (Hiro 1985 (1987): 71, 226; Keddie 2003).

Det afgørende ved begivenhederne i vinteren 1978 var i forlængelse heraf, at med disse aktioner mobiliseredes potentielt en betydningsfuld organisationsmæssig faktor i det iranske samfund, nemlig moskéerne og mullaherne i tilknytning hertil, en logistisk set kolossal organisation, som formentlig omfattede i omegnen af 80.000 moskéer og 180.000 mullaher (Amjad 1989: 45). Og i videre forstand var det formentlig på dette tidspunkt, at revolutionens muligheder gradvist blev klare for de religiøse ledere. Denne kombination af et omfattende netværk, der lod sig inddrage eller måske snarere allerede bar en væsentlig del af bevægelsen mod shahen og en begyndende forudanelse om en fremtidig, islamisk samfundsmæssig orden, skulle på sigt blive afgørende for såvel shahens som Irans fremtid.

På baggrund af religiøse traditioner blev der med 40 dages mellemrum i de følgende måneder afholdt religiøst betonede arrangementer og demonstrationer og disse udviklede sig til markante folkelige manifestationer. En række konfrontationer blev resultatet og i flere byer resulterede kampene i dræbte demonstranter. En ny tragedie påvirkede den voksende konflikt, da en brand i en biograf i august 1978, som kostede over 400 mennesker livet, af de rasende folkemasser blev knyttet sammen med Savak, det forhadte hemmelige politi. Regeringen hævdede omvendt, at ulykken skyldtes islamiske fanatikere, men det pustede kun til ilden, idet beskyldningen mod muslimerne blev opfattet som en yderligere provokation. Afslutningen af Ramadanen faldt det år i begyndelsen af september og det blev fejret med meget store optog, der markerede protest mod shahen.

Den dramatiske situation kulminerede den 8. september, hvor en blodig konfrontation udspillede sig på en af Teherans centrale pladser – og hvor et ukendt antal mennesker, der formentlig løb op i flere tusinde, mistede livet i denne tragiske kamp midt i hovedstaden. Begivenheden blev døbt *Sorte Fredag* og blev symbolbærende betegnelse for efterfølgende aktioner. Samtidig indførte shahstyret undtagelsestilstand i landet (Hiro 1985 (1987): 77). I november 1978 var der flere generalstrejker og nogle af de mest omfattende masseoptog i Iran nogensinde fandt sted i december, hvor anslået to millioner mennesker gik i demonstrationer i Teheran i forbindelse med den Ashura-højtidelighed, hvor man hvert år mindes drabet på Imam Hussein, en af shiamuslimernes mest betydningsfulde religiøse skikkelser (Gheissari and Nasr 2006: 72).

Inden det kom så langt var demonstrationerne forvandlet til regelmæssige strejker, der lammede dele af produktionsapparatet og lagde læreanstalter og andre offentlige institutioner øde. Specielt var det et voksende problem, at olieindustrien også blev påvirket af strejkerne, ligesom den offentlige administration jævnligt ophørte med at fungere normalt. Hertil kom, at selv politiet og militæret mistede motivationen for at slå ned på de omfattende folkelige manifestationer, som de i nogle tilfælde selv endda blev en del af (Gheissari and Nasr 2006: 72). Shahens forsøg på undertrykkelse af opstanden blev voldsommere, og samtidig forsøgte han at reorganisere regering og administration – også dette slog fejl. Et forsøg på at indføre censur blev på to af de berørte aviser mødt med, at alle 4.000 ansatte udvandrede (Hiro 1985 (1987): 78).

Et vigtigt og samtidig revolutionshistorisk interessant fænomen var, at der opstod en ny, konkurrerende offentlighed, som for alvor fik vind i sejlene i efteråret 1978. Denne blev dels båret af mullaherne, der bl.a. distribuerede båndoptagelser af Khomeinis taler, men også andre former for formidling af revolutionens mangfoldige budskaber dukkede op, flyveblade, pjecer, osv. Endvidere simpelthen i form af mundtligt formidlede budskaber, der som en løbeild bredte sig i byernes befolkningsmylder. En af de nyheder, der skabte stor opstandelse, kom fra oprørsloyale ansatte i Nationalbanken, Bank Markazi, som oplyste at medlemmer af den iranske overklasse var begyndt at overføre enorme formuer til udenlandske banker – formentlig af frygt for at miste deres formuer i et kaosramt Iran.

Strejkerne tog til og et af befolkningens krav var, at Khomeini skulle have lov at vende tilbage til Iran. Frem for at tillade dette lod shahen ham imidlertid udvise af Irak. Khomeini forsøgte at komme til Kuwait, men endte med at flyve til Paris, hvor han fik lov at opholde sig. Herfra kunne han med stor effektivitet påvirke

udviklingen i Iran, og samtidig var det muligt i Paris i langt højere grad at markere over for den internationale offentlighed, at målet for Khomeini var at komme tilbage til Iran og at vejen gik over shahens exit. Også udvisningen af Khomeini fra Irak førte til omfattende demonstrationer, der denne gang lammede det meste af den offentlige sektor.

De sidste måneder af 1978 eskalerede situationen yderligere. Et bizart element, som bidrog til vreden mod shahen i dennes sidste dage i Teheran, var hans forsøg på at skaffe sig adgang til tre kongekroner, som han ville tage med sig, når han forlod landet. Også dette mislykkedes, og den 16. januar 1979 forlod shahen Iran og rejste til Aswan i Egypten. To uger senere landede Khomeini i Teheran – revolutionens første fase var forbi. Forenklet udtrykt var der to grupper, der kunne have forsøgt at forhindre, at processen fik det forløb og resultat. Den første bestod af de politiske grupperinger, der tilbage i begyndelsen af 1950'erne tog magten, dvs. kredsen omkring Mossadegh, hvis regering i 1953 blev væltet ved et kup, som shahen og CIA stod bag. Den anden instans, der kunne have grebet ind, var hæren. De demokratiske partier, der bar det kortvarige demokratiske eksperiment i 1950-53, kunne måske have indgået en alliance med shahen og siden have forhindret de udbredte protester ved at foretage en form for politisk inddæmning. Alt for sent blev denne mulighed afprøvet og da på en halvhjertet måde – ved at udpege den liberale demokrat Shapur Bakhtiar til premierminister i januar 1979. Hans regering holdt en måned (Gheissari and Nasr 2006: 73).

Det særlige ved den iranske revolution

Hæren spillede en interessant, påfaldende passiv rolle under hele forløbet, som siden er blevet diskuteret og analyseret i Iran-forskningen. Den iranske hær var velorganiseret og manglede ikke våben. Der er næppe noget logistisk argument for, at shahens ellers loyale og veluddannede hær ikke skulle kunne intervenere og nedkæmpe en folkelig opstand, også selvom denne antog betydelig størrelse. Når det ikke skete, skyldes det en række indbyrdes forbundne årsager. Skocpol peger i sin analyse af Irans revolution på hærens manglende indre sammenhængskraft og solidaritet. Hun nævner en (ofte omtalt) historie om, at en af hærens ledende generaler og Savaks næstkommanderende overgav sig til Khomeini – endda nogle dage inden denne reelt var kommet til magten (Skocpol 1994: 245).

Halliday peger desuden på intern splittelse og svag, korrupt ledelse, der ikke, i fravær af beslutninger fra shahens side, af sig selv kunne tage initiativ til at gå i aktion mod demonstrationer, opstande og strejker (Halliday 1996: 55). Som Gheissari og Nasr påpeger, findes der andre, senere eksempler på nedkæmpelse af endda relativt stærke islamiske bevægelser i Mellemøsten. Hafiz al-Assads nedkæmpelse af Det muslimske Broderskab i Syrien, der foregik ved en blodig nedslagtning i Hama i 1982, er et eksempel. FLN's suspendering og efterfølgende undertrykkelse af FIS i Algeriet i 1990'erne er et andet eksempel. Det skal naturligvis nævnes, at begge eksempler ikke umiddelbart kan sammenlignes med den iranske virkelighed.

Hærens (fraværende) rolle i forbindelse med den iranske revolution er en af de tre faktorer, som Skocpol omtaler i sin analyse fra 1994, som ifølge hende selv afviger fra hvad hun hævdede i 1979 var "standardelementer" i revolutionsforløb. Et af disse var et nødvendigt militært nederlag til en udenlandsk modstander, at kræfter udefra gav anledning til modsætninger mellem den ledende klasses bestanddele eller til at underminere shahens regime. Disse fænomener gjorde sig ikke gældende og man må således konstatere, som Skocpol gør, at en velbevæbnet 300.000 mand stor hær stort set ikke foretog sig noget som helst i perioden 1977-79, som kunne have forhindret regimets fald (Skocpol 1994: 242). Umiddelbart skulle man have forventet et militærkup eller at hæren indgik i de alliancedannelser, der foregår under samfundsmæssige transformationsprocesser.

Den anden faktor er det vilkår, at revolutionen klart rummer træk af hvad hun afskrev som revolutionsforklaring i sin analyse i 1979, nemlig som reaktion på for hastige moderniseringsprocesser. Skocpol hævder i 1994, at dette element ganske givet var til stede og endda, at det havde betydelig vægt. Den tredje faktor handler om massedeltagelse. I modsætning til de franske, russiske og kinesiske revolutioner var den iranske revolution kendetegnet ved en massemobilisering, der gradvis blev mere og mere markant og hen gennem forløbet fik reel betydning. Khomeinis magtovertagelse sent i forløbet kan forekomme kupagtigt, men ikke de mange måneders erklærede modstand i form af optog, demonstrationer, strejker osv., der førte til shahens fald (Skocpol 1994: 242).

Shahens dage var på grund af hans kræftsygdom under alle omstændigheder talte. Men Pahlavi-styret kunne formentlig have overlevet, hvis der i tide var blevet foretaget de nødvendige politiske manøvrer, støttet af hæren, sikkerhedsstyrkerne og politiet, og bakket op af USA. Som det beskrives i de fleste fremstillinger, spillede de personlige forhold ganske givet også en rolle. Shahen var som nævnt alvorligt syg af kræft og sygdommen såvel som en kraftig medicinering har uden tvivl været en medvirkende årsag til regimets i perioder overraskende mangel på handlekraft (Keddie 2003: 221). Som Fred Halliday udtrykker det i "Islam and the Myth of Confrontation":

If such speculation is permissible, one could argue that no monarch could have saved the regime in the last few months of its existence, but that an autocrat of a different stamp might have been able to prolong its existence or take effective corrective measures early in 1978. Whatever the importance of this personal factor, it

certainly seems to have contributed to the unexpectedly rapid disintegration of the regime (Halliday 1996: 53).

Det er et vigtigt vilkår ved revolutionen, at der er en betydelig politisk og social spredning hos de befolkningsgrupper, der deltog. Udviklingen i kampen om statsmagten rummer et centralt element i form af en kamp om alliancepartnere i landet, og tilsyneladende var det muligt at samle kredse med vidt forskelligt ideologisk udgangspunkt om at bekæmpe shahstyret. Dette på trods af, at der nogle gange var store uoverensstemmelser – f.eks. mellem yderliggående venstreorienterede og de religiøse ledere. Sønnen af Ayatollah Mahmoud Taleqani, en af iransk shia-islam og den iranske revolutions betydningsfulde skikkelser, Mojtaba Taleqani, skrev således til sin far, at "for at organisere arbejderklassen må vi afvise Islam, for religionen nægter at anerkende den afgørende dynamiske kraft i historien, klassekampen" (Keddie 2003: 221, oversat fra engelsk, PS). Denne renlivet marxistiske betragtning demonstrerer spændvidden i den iranske opposition, hvor det ifølge Keddie var sådan, at marxismen var en faktor af en vis betydning. Den iranske Mojahedin-bevægelse var en del af en sammensat iransk undergrundsbevægelse, som illegalt bekæmpede shahens styre og gennem voldelige aktioner forsøgte at demonstrere eller "afsløre" den repressive karakter af shahens regime. Nogle ledere af Mojahedin-bevægelsen begyndte at studere marxisme i midten af 1970'erne og på et tidspunkt besluttedes det at erklære organisationen marxistisk-leninistisk.

Illustration af Peter Sæberg

Det iranske Tudeh-parti (kommunistpartiet) blev etableret før 2. Verdenskrig og bestod af intellektuelle fra middelklassen. Det var i 1940'erne repræsenteret i parlamentet, men blev forbudt i 1948, anklaget for meddelagtighed i et attentatforsøg mod shahen. Tudeh-partiet blev politisk marginaliseret – også i 1950'ernes korte demokratiforsøg under Mossadegh, hvor olien blev nationaliseret. Tudeh-partiet havde ikke nogen nævneværdig folkelig opbakning, hvilket bl.a. skyldtes dets USSR-orientering og ikke-religiøse profil. Ikke desto mindre kom opgøret med shahen også til at repræsentere en chance for kommunisterne. De kunne udnytte deres organisation og deres mulighed for at agitere i partiets avis og kom til at spille en ikke-uvæsentlig rolle i den politiske magtkamp. På den iranske venstrefløj befandt sig foruden kommunisterne en række mindre venstrefløjsgrupper. Også disse kom til at udgøre elementer i bevægelsen mod styret, primært med det politiske mål at kæmpe for deres egne politiske rettigheder, retten til at ytre sig og etablere (legale) organisationer – eller liberalisering af det autoritære politiske system, shahens diktatur. Det er tvivlsomt, om det er meningsfuldt at tale om egentlige alliancer mellem f.eks. kommunister og Khomeini-tilhængere, men det hører med til historien, at Khomeini på et tidspunkt meddelte fra eksilet i Paris, at også kommunister i et politisk system efter shahens fald skal have lejlighed til at udtrykke sig frit (Kamali 1998: 210).

To traditionelle grupperinger i det iranske samfund, bazari'erne og *ulama*, præsterne, kom til at udgøre en effektiv og betydningsfuld alliance. Denne var netop blevet udfordret af shahens moderniseringsprogrammer, der også direkte var tænkt som et forsøg på at stække de to gruppers magt. Gennem omfattende forsøg på at sekularisere uddannelsessystemet, regering og administration og hele det offentlige liv, forsøgtes det at sætte gang i en udvikling, der på sigt skulle overflødiggøre basarerne og forvandle præsternes rolle til alene at omfatte en religiøs funktion. De to gruppers interesse var derfor delvist sammenfaldende, om end de politiske mål i første omgang var forskellige. For bazari'erne handlede det om at få ændret nogle økonomiske regler, der begrænsede deres udfoldelsesmuligheder, mens det for præsterne drejede sig om at begrænse statens sekulariseringsbestræbelser. Men midlerne til at opnå disse mål var identiske – at få shahstyret fjernet fra magten.

Kamali hævder, at "[o]ne of the most extraordinary events during Iran's revolutionary movement was the entrance of a radical mass , the 'dispossessed', who came to support the religious leadership of the movement" (Kamali 1998: 226). Det er i den forbindelse et væsentligt vilkår, at dette ikke var forudset af nogen instans, parti eller bevægelse – og at det dermed formentligt overraskede alle, der tog del i revolutionsprocessen. Som Kamali videre gør opmærksom på, er de ubemidledes rolle blevet gjort til genstand for to parallelle diskussioner inden for forskningen om Iran og revolutionen i 1977-1979 – dels en empirisk/analytisk, dels en teoretisk diskussion.

Revolution og transformation

Det er således blevet diskuteret på det empirisk/analytiske niveau, hvordan det kan forklares, at dette fænomen faktisk gjorde sig gældende, herunder er det også, om end af få forskere, blevet problematiseret, om de ubemidlede rent faktisk deltog i stort tal i de revolutionære konfrontationer. Det forekommer over-

vejende sandsynligt, som antydet af både Kamali og Halliday, at de endda deltog i meget betydeligt omfang og det er derfor vigtigt at overveje årsagerne til dette. Forklaringerne herpå knytter sig især til visse gruppers evne til at mobilisere de ubemidlede, der for manges vedkommende var fattige bønder og/eller landarbejdere, der var kommet til byerne for at søge lykken der, men var havnet i et socialt morads på kanten af de iranske storbyer. Som det udtrykkes af Halliday:

The social forces that responded to the movement varied. In the first clashes of 1978 the main components were theology students and bazaar merchants, but these groups, far more in touch with the population than the secular parties, were able to call on the urban poor who became the foot-soldiers of the major demonstrations in the latter part of the year (Halliday 1996: 56).

De fattige interne migranter kom til at udgøre fodfolket i en revolution, der mobiliserede brede dele af befolkningen. Som Halliday hævder, har det været gjort gældende, at den iranske revolution enten var en islamisk revolution gennemført af en bredt sammensat befolkningsmasse eller at der var tale om en "proletarisk" opstand, som efterfølgende blev forrådt og knust af en islamisk, kontrarevolutionær gruppering. Hallidays pointe er, at revolutionen var begge dele.

Dertil kommer den teoretiske problemstilling. Misagh Parsa diskuterer spørgsmålet om de fattige interne migranter, arbejdsløse mv. og hævder, at disse ikke spillede en central rolle, simpelthen fordi de kun vanskeligt er i stand til at udføre en sådan funktion:

The theoretical problem with this analysis is that uprooted individuals rarely possess the necessary ressources, solidarities, and organizations for mobilization and collective action. The very experience of being uprooted is likely to reduce their capacity for collective action by dissolving preexisting solidarity structures (Parsa 1989: 267).

Efter Kamalis opfattelse er dette en alt for forenklet og deterministisk opfattelse af de ubemidledes mulige rolle i sociale revolutioner. Allerede dette at benævne dem "uprooted" signalerer et problem – det er ikke sådan, hævder Kamali, at de lever i et tomrum: "The urban migrants who left their traditional social context and moved to the cities did not exist in a vacuum and outside of all social contexts"(Kamali 1998: 267). Kamali påpeger denne pointe og lægger derved afstand til funktionalistiske eller deterministiske forklaringer på de sociale alliancer, der fandt sted under revolutionsforløbet. Kamali nærmer sig dermed en generativ strukturalisme, der lægger afstand til forudbestemthed. En eksponent for et sådant synspunkt er Pierre Bourdieu, der peger på muligheden for sådanne komplekse relationer:

…the social space is a multidimensional space, an open set of relatively autonomous fields, fields which are more or less strongly and directly subordinate, in their functioning and their transformations […] Within each of the sub-spaces, those who occupy dominant positions and those who occupy dominated positions are constantly involved in struggles of different kinds (without necesarily constituting themselves thereby as antagonistic groups) (Bourdieu 1993: 245).

De ubemidlede iranere i storbyerne blev så at sige skabt af den iranske moderniseringsproces og havde en klar interesse i at kæmpe mod det regime, der havde påført dem problemerne. De agerede i et socialt rum, hvor andre grupperinger så fordele i at inddrage dem i deres egen kamp for at eliminere den modstander, der også var deres, nemlig shahen og hans autoritære styre. Disse andre grupperinger var dels bazarierne, dels mullaherne. Det lykkedes sidstnævnte at motivere de ubemidlede unge for at foretage aktioner, der klart havde en religiøs karakter og var vendt mod udtryk for det sekulære og vestligt orienterede samfund, som shahen var eksponent for.

The key role of such rootless young males was first seen in the important Tabriz riot of February 1978, which began in commemoration of those killed in Qom in January but soon turned into a strong protest against the shah […] A riot developed, led by youths, who attacked the banks, the headquarters of the shah's Rastakhiz party, cinemas, and liquor stores (Keddie 2003: 228-229).

Den shia-muslimske bevægelse, mullaherne, moskéerne, madrasaerne, de ledende ayatollaher søgte at udnyttede deres organisatoriske styrke og mange kommunikationskanaler til at nå igennem til de unge aktive demonstranter. Der blev organiseret folkekøkkener og billige tøj- og madudsalg, i mange tilfælde i tilknytning til moskéerne. Desuden etableredes lånemuligheder og gratis omdeling af brændsel, alt med henblik på at præsentere et humant alternativ til shahens styre – et alternativ med et islamisk ansigt. Det er formentlig også sådan, at de unge ubemidlede, der i mange tilfælde var kommet til byerne kort tid forinden, ikke følte sig tiltrukket af retorikken i de ikke-religiøse partier eller de intellektuelle i de venstreorienterede partier, herunder kommunisterne (Amjad 1989: 109). Derimod følte de sig tiltrukket af det sociale miljø omkring moskéerne og madrasa'erne, og fandt dermed en allieret i kampen mod shahen, som de umiddelbart havde en fordel af at alliere sig med. Den islamiske bevægelse fik på side en loyal forkæmper for et islamisk Iran.

Den iranske revolution var også en politisk magtkamp. Som vist ovenfor var der tale om en proces, der gradvist synes at udvikle sig og pege på en reel mulighed for at vælte shahens regime. Men der er ikke på noget tidspunkt en fælles vision om et endemål, som minder om det styre, som bliver resultatet. I første omgang

handler det om politisk pragmatik i en situation, der udviklede sig kaotisk og åbnede for nye politiske muligheder, hvor bevægelser med vidt forskellige ideologiske og religiøse orienteringer kunne enes om at forenes – eller i det mindste nyttiggøre hinandens potentialer med henblik på at isolere shahen politisk. Der var derfor også et pragmatisk eller taktisk element i udviklingen, og måske også et ideologisk-religiøst element, som det antydes af Daniel Brumberg:

The new intellectual vanguard of the new middle class viewed Shi'ism as a potent tool with which to rationally defend their political, social, and ideal interests. In contrast, the lower-middle elements who migrated from the villages to the cities embraced messianic Shi'ism as a transrational, charismatic solution to mass alienation. Hence we are dealing with two different forms of rationality, not religion itself […] Khomeini's good fortune was that his eclectic vision of Islamic government articulated both revolutions, but without ceding the symbolic terrain to the middle-class intelligentsia and its intellectual vanguard (Brumberg 2001: 89).

Brumbergs karakteristik af udviklingen gælder især for den sidste del af den egentlige revolutionsproces, hvor det er lykkedes for de islamiske kræfter at skaffe sig en klangbund hos de forarmede unge, der lader sig mobilisere som modydelse for at modtage hjælp, som beskrevet ovenfor. Udviklingen handler fra nu af om at erobre magten efter at opgøret med shahen har fundet sted, og det er, i betragtning af det meget omfattende organisatoriske apparat, som står til de religiøse kræfters rådighed, en kamp, som i realiteten forholdsvis let lader sig vinde. I forlængelse heraf kommer det til en indre magtkamp i den religiøse bevægelse, hvor Khomeini samler sine tilhængere omkring sig og herefter udbreder sin magt til at gælde for så store dele af bevægelsen som muligt.

Det første opgør er en politisk-ideologisk magtkamp, hvor de ikke-religiøse kræfter gradvist udmanøvreres. Den 1. februar 1979 lander Khomeini i triumf i Teheran lufthavn. Kort tid herefter indsætter han – som et udtryk for en dobbeltmagt som det også i andre sammenhænge er set i forbindelse med sociale omvæltninger – Mehdi Bazarghan, ikke-religiøs veteran i iransk politik, som ministerpræsident. Det er formålet hermed, at denne skulle kunne sikre opbakning fra de ikke-religiøse kræfter og mange af de intellektuelle. Parallelt hermed foregår der en opbygning af et magtcentrum ved siden af regeringen, i det islamiske revolutionsråd. I den første periode efter magtovertagelsen var der tilsyneladende udstrakt enighed eller i det mindste ikke direkte modsætninger mellem de religiøse ledere, regeringssystemet og de venstreorienterede grupperinger.

I slutningen af marts blev der afholdt folkeafstemning for eller imod den islamiske republik med et overvældende flertal for. Den Islamiske Republik Iran blev udråbt 1. april 1979. Herefter var revolutionsrådets magt slået fast og enhver opposition ikke længere var en reel mulighed. Kampen om den politiske magt i Iran var som sådan afsluttet. Gradvist udvikledes modsætninger mellem de Khomeini-loyale og andre dele af det iranske samfund. Etniske mindretal, der have haft forhåbninger til mulige ny livsbetingelser, eventuelt grader af autonomi, blev mødt med en hård nationalistisk linje, der ikke levnede plads til politiske reformer på det felt. De venstreorienterede grupper blev forfulgt, og mange politiske modstandere af det nye regime blev fængslet. Den Islamiske Republik Iran blev på det politiske niveau forsynet med en politisk ledelse omkring den religiøse og politiske leder, *wali faqih*, Ayatollah Khomeini. Hans forestilling om det politiske system støttedes af den stærke politisk-religiøse inderkreds, der med opbakning af meget omfattende befolkningsgrupper, havde let ved at udmanøvrere indre modstandere i den religiøse bevægelse. Befolkningen, hildet i euforien efter shahens fald, så ikke umiddelbart, hvor den politiske udvikling var på vej hen, nemlig mod et klerikalt diktatur, der i henseende til repression og intolerance skulle vise sig ikke at lade shahens regime noget tilbage.

Skocpol diskuterer under indtryk af udviklingen i Iran sin teori om revolutioner, idet hun anerkender, at hvad der foregik fra opgøret med shahen satte ind i 1977 og til etableringen af den islamiske republik 1. april 1979, snarere end at være "basic transformations of a society's state and class structures", var en kompleks og dynamisk proces, som rummede en stor grad af egendynamik, der netop derved muliggjorde radikale brud, nykonstruktioner mv. Khomeinis forestilling om *velayat e-faqih* var næppe på noget tidspunkt et ideologisk fixpunkt for andet end en lille elite omkring Khomeinis person. Og dertil kommer, at revolutionen fik uforudsete følger: at målet for revolutionen så at sige blev udviklet i løbet af processen.

Når det kunne lade sig gøre at gennemføre en revolution med det klerikale diktatur som resultat skyldtes det den dialektiske og kreative interaktion mellem de involverede grupperinger, som faktisk fandt sted i de to år, hvor revolutionen blev gennemført. Kamali påpeger, at "[t]he target of revolution is developed and reconstructed during the revolutionary proces" (Kamali 1998: 263). Revolutionen er således ikke et kollektivt valg, eller et led i en rational udvælgelse mellem kendte alternativer. Revolutionen er derimod en proces eller udvikling, hvor forskellige grupperinger i det iranske samfund kæmper om magten og på grund af sin dybde og omfang tvinger store dele af den iranske befolkning til at tage del i udviklingen. Revolutionen udvikler sig til en proces, hvor den karismatiske leder, Khomeini, etablerer sit hegemoni, men end ikke han forestiller sig, fra eksilet i Irak og senere Paris, muligheden for den fuldstændige teokratiske transformation, der finder sted, eller hvordan diktaturet vil itale- og iscenesætte sig selv, efter at magten definitivt er kommet i præste-

skabets hænder. Og den 1. april 1979 bekræftes det klerikale diktatur af en befolkning, der næppe har en realistisk forestilling om, hvad de stemmer ja til.

Peter Seeberg er lektor, ph.d., centerleder ved Center for Mellemøststudier, Syddansk Universitet

Litteratur:

Afkhami, G. R. (1985). The Iranian Revolution: Thanatos on a National Scale. Washington DC, The Middle East Institute.

Amjad, M. (1989). Iran. From Royal Dictatorship to Theocracy. New York, Greenwood Press.

Ansari, A. M. (2003). Modern Iran since 1921. The Pahlavis and after. London, Longman.

Bourdieu, P. (1993). Language and Symbolic Power. Cambridge, Polity Press.

Brumberg, D. (2001). Reinventing Khomeini. The Struggle for Reform in Iran. Chicago; London, The University of Chicago Press.

Defert, D. and F. Ewald (1999). Michel Foucault. Dits et ecrits. Paris, Gallimard.

Gheissari, A. and V. Nasr (2006). Democracy in Iran. History and the Quest for Liberty. Oxford; New York, Oxford University Press.

Halliday, F. (1980). "Testimonies of Revolution." MERIP Reports(No. 87): 27-29.

Halliday, F. (1996). Islam and the Myth of Confrontation. Religion and Politics in the Middle East. London, I.B. Tauris.

Hiro, D. (1985 (1987)). Iran under the Ayatollahs. London; New York, Routledge and Kegan Paul.

Kamali, M. (1998). Revolutionary Iran. Civil Society and State in the Modernization Process. Aldershot, Ashgate.

Keddie, N. R. (2003). Modern Iran. Roots and Results of Revolution. New Haven, Yale University Press.

Kurasawa, F. (1999). "The Exotic Effect: Foucault and the Question of Cultural Alterity." European Journal of Social Theory **2**(2): 147-165.

Miller, J. (1990). "Carnivals of Atrocity. Foucault, Nietsche, Cruelty." Political Theory **18**(3): 470-491.

Parsa, M. (1989). Social Origin of the Iranian Revolution. New Brunswick, Rutgers University Press.

Pedersen, C. (2003). Reform eller retræte. Status over reformbevægelsen i Iran. Et nyt Mellemøsten? L. E. Andersen and P. Seeberg. Odense, Syddansk Universitetsforlag.

Pollack, K. M. (2004). The Persian Puzzle. The Conflict Between Iran and America. New York, Random House.

Rezaei, A. (2003). "Last efforts of Iran's Reformists." Middle East Report, Special Report(226): 40-46.

Schedler, A. (2002). "Elections without democracy. The Menu of Manipulation." Journal of Democracy **13**(2): 36-50.

Schirazi, A. (1998). The Constitution of Iran. Politics and the State in the Islamic Republic. London, I.B. Tauris.

Skocpol, T. (1979). State and Social Revolutions. New York, Cambridge University Press.

Skocpol, T. (1994). Social Revolutions in the Modern World. Cambridge, Cambridge University Press.